

Aleksandar Đuričić

TAJNE
SLAVNIH
SRBA

Ilustracije: Andrej Josifovski Pijanista

M
Vukotić
Media

oktobar, 2019.

Aleksandar Đuričić

TAJNE SLAVNIH SRBA

Ilustracije: Andrej Josifovski Pijanista

M
Vukotić
Media

oktobar, 2019.

IVO ANDRIĆ

9. oktobar 1892, Dolac / 13. mart 1975, Beograd

Moto: „Čoveka treba pustiti da slobodno priča.“

Horoskopski znak: Vaga

Koji bi mu nik bio na instagramu: ne bi bio na instagramu

Životne navike: učenje svetskih jezika, umetnost čutanja i guljenje jabuke perorezom

Ko je najviše uticao na njega: Volt Vitman, Tomas Man, mada je on najviše uticao na sve

SAMO SU ANONIMNI SLAVNI

Andrić je otkrio da, ako se na licu namesti maska, čitava večnost može biti podređena našoj sopstvenoj želji da u budućnosti izgledamo onako kako smo sami odlučili“, konstatovao je Predrag Palavestra. I bio je u pravu.

Najslavniji srpski pisac je tako proveo 83 godine i 45 koliko ga nema. A tako će po svoj prilici živeti i u budućnosti.

Rođen je u Dolcu pored Travnika, gde se njegova majka Katarina, rođena Pejić, zatekla u poseti rodbini. Otac Antun Andrić bio je školski poslužitelj i umro je od posledica tuberkuloze kada je Ivo imao dve godine. Majka se vratila kod svojih roditelja u Višegrad, gde je Ivo proveo detinjstvo i završio osnovnu školu.

Pohađao je sarajevsku Veliku gimnaziju u kojoj je počeo da piše poeziju. Prvu pesmu „U sumrak“ objavljuje sa 19 godina u „Bosanskoj vili“.

Mnogo godina kasnije, 1956, Predrag Palavestra objavio je u „Književnim novinama“ ovu i još jednu Andrićeovu mladalačku pesmu, bez dozvole pisca. Andrić ga je posle toga ledeno upozorio da se to ne radi: „Vi hoćete pesničkim

poletarcima da pokažete kako su i ugledni pisci nekada posrtali i mucali. To nije red“.

Andrić junior bio je pripadnik naprednog nacionalističkog pokreta „Mlada Bosna“, kao strastveni borac za oslobođenje južnoslovenskih naroda od Austrougarske monarhije i vatreni pobornik jugoslovenstva. Ipak, svoju ulogu u pokretu „Mlada Bosna“ kasnije je ocenio kao „sporednu i preporučio da se, zbog njegove kasnije slave i ugleda, ne preteruje u veličanju nečega što je jedva bilo doraslo do proseka.“

Izgleda da je i za života šmirglao svoju biografiju, iako nije ni slutio do kojih visina će dospeti. Ili možda jeste.

Studirao je slovensku književnost i istoriju u Zagrebu, odakle prelazi na Bečki univerzitet, a zatim na Filozofski fakultet Jagelonskog univerziteta u Krakovu.

Posle sarajevskog atentata dolazi u Split, gde je kao pripadnik „Mlade Bosne“ odmah uhapšen. U zatvorima u Šibeniku i Mariboru bio je do marta 1915. i intenzivno je pisao pesme u prozi. Sve do opšte amnestije, 1917, bio je u kućnom pritvoru u Ovčarevu i Zenici, a onda se vratio u Višegrad. U bolnici u Zagrebu, gde je smešten zbog problema sa plućima, a ta muka ga je često spopadala, dovršava knjigu stihova u prozi koja će pod nazivom „Ex Ponto“ biti objavljena u Zagrebu, 1918. godine.

Kada je, 1919, stigao u Beograd, gde je dobio posao u Ministarstvu vera, brzo je prihvaćen u književnim krugovima. Družio se sa Isidorom Sekulić, Crnjanskim, Vinaverom, Borom Stankovićem...

Bez fotografija, molim

Imao je uspešnu diplomatsku karijeru, radio u Vatikanu, Trstu, Marselju, Parizu, Madridu, Ženevi, Gracu, gde je,

1924. godine, odbranio doktorsku tezu „Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine“.

Sa 34 godne primljen je kao dopisni član u Srpsku kraljevsku akademiju, a redovan član postao je sa 47 godina.

U vladi Milana Stojadinovića, Andrić je više od dve godine, od 1937. do 1939, obavljao dužnost zamenika ministra inostranih poslova, a kasnije i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije u Berlinu, gde se sreo i sa Adolfom Hitlerom. Kao zvanični predstavnik Jugoslavije prisustvovao je potpisivanju Trojnog pakta.

Mihael Martens, nemački novinar i autor knjige „U požaru svetova“, istraživač života našeg nobelovca, u intervju za „Nedeljnik“ je rekao:

„Andrić je bio rođeni diplomata. Miran, oprezan, povučen. On je kroz život hodao na prstima. Sve što je rekao bilo je dobro promišljeno. Više je voleo da prozbori reč manje nego jednu previše. I sem u mladim godinama, kada je svom prijatelju Vojmiru Durbešiću napisao kako sanja da siluje kćerke višegradske sitne buržoazije, nikada nije izgovorio nijednu radikalnu misao. Nije želeo ni da ulazi u javne polemike i prepirke, kao Miodrag Bulatović, Brana Crnčević, Miroslav Krleža ili neki drugi pisci, koji su danas potpuno zaboravljeni van svog jezika. To ga razlikuje od drugih pisaca u diplomatskoj službi. Crnjanski je, recimo, bio veliki pesnik, ali politički naivan. Andrić je bio sve samo ne naivan. I bio je veoma lojalan. To su sve osobine koje su ga činile idealnim diplomatom. Neko sa Andrićevim osobinama napravio bi veliku karijeru u bilo kom ministarstvu spoljnih poslova, bilo koje zemlje, bilo kada. Kao diplomata, 1941, Andrić se jeste zalagao da Jugoslavija pristupi Paktu. Ne zato što je verovao u fašizam ili nacizam, nego je mislio da je to jedini način da se spreči nemački napad na Jugoslaviju. Logika je bila jednostavna: ako ne možete da ubijete zver,

padnite joj u zagrljaj. To je bio standardni pristup na Balkanu tog doba, ne samo u Beogradu. Dolaženjem pod Hitlerovo krilo spasli biste se Musolinijeve ekspanzionističke Italije. I, još važnije, postojala je nada da će Hitler prvo napasti Sovjetski Savez i tamo doživeti poraz, i da će Jugoslavija tako biti pošteđena.“

Imao je neverovatan osećaj za meru – koliko treba da ga ima, bolje reći nema, i gde. Predrag Palavestra svedoči da je bio čovek koji je rado izbegavao javnost i „umeo da se skriva iza maske neupadljive odsutnosti“, a u prilog ovoj tvrdnji navodi svedočenje Miloša Crnjanskog da je Andrić prilikom potpisivanja sporazuma na konferenciji Male Antante, 1938, na Bledu, „spokojno pio kafu u salonu hotela Toplice“. Na pitanje zašto ne prisustvuje potpisivanju sudbinskih državnih akata mirno je rekao: „Moj činovnički deo posla je obavljen, pa sada neka pozvaniji rade ono što je njihova dužnost“. Na sličan način, izbegao je da bude viđen prilikom potpisivanja Trojnog pakta u Beču, 25. marta 1941, iako je tamo bio kao jugoslovenski kraljevski poslanik u Nemačkoj.

O tome da se Andrić trudio da zamaskira svoju ulogu u političkom životu i međunarodnim odnosima Kraljevine Jugoslavije pisao je i Milovan Đilas, koji je svedočio da je nobelovac tražio da se iz javnosti ukloni redak dokaz o njegovom učešću u pripremama da Jugoslavija, uoči rata, priđe Nemačkoj – fotografija sa potpisivanja Trojnog pakta bila je izložena u okviru postavke na Kalemegdanu, koju je organizovala Armija.

„On inače nikada nije ni od koga, a pogotovu od vlasti, ništa tražio niti ičim bio na dosadi. Tada, čim je seo, počeo je uzbuđeno i gledajući u stočić između nas: 'Eto vidite, ta izložba... Moja slika je tamo, pri potpisivanju Trojnog pakta. Pa to razni ljudi svakojako tumače... Nezgodno, danas, posle toliko vremena.'“

Fotografija je odmah uklonjena, a Đilas piše da se Andrić „kao postićen, zahvalio i odmah oprostio.“

Đilas dalje tumači: „Andrić je, možda, precenjivao – i ja držim da je precenjivao – opasnosti: on je više bio potreban novoj vlasti nego ona njemu. Ali kad je već odredio svoje držanje, Andriću čestitost nije dopuštala ni tolicno odstupanje koliko mu je kasnije svetska slava mogla zagarantovati. Doživeo je svoj vek s maskom lojanosti i saradnje koju ništa nije moglo uznemiriti, ali ispod koje su se u beskraj granali grižnja, strahovi i očajanja.“

Andrić je, 1941. godine, odbio da se sa srpskim diplomatama skloni u Švajcarsku i rat je proveo u Beogradu, u izolaciji. U tišini svoje iznajmljene sobe u Prizrenskoj ulici, piše prvo roman „Travnička hronika“, a zatim i „Na Drini ćuprija“. Oba je objavio nekoliko meseci po završetku rata.

Posle rata, postaje predsednik Saveza književnika Jugoslavije, član Upravnog odbora Srpske književne zadruge, a 1954. i član Komunističke partije. U to vreme putovao je i u Rusiju kao predstavnik svoje zemlje.

Novinar Mihael Martens analizira njegov odnos sa Staljinom.

„Staljin i Andrić se nikada nisu sreli, ali Andrić jeste bio počasni gost na Prvomajskoj paradi u Moskvi, 1947, a suđeci po članku koji je napisao o tom događaju, verovatno je stajao prilično blizu Staljinu. Bilo je to u vreme kada su odnosi Staljina i Tita bili zvanično i dalje dobri. Andrić je morao da hvali Staljina u tom članku, ali je on to rešio na veoma mudar način. Nije glorifikovao diktatora izravno, već je opisivao entuzijazam i radost na licima ljudi koji su paradirali na Crvenom trgu u trenutku kada ugledaju Staljina. Tako je on mogao da kaže nešto lepo o jednom od najvećih zločinaca u istoriji a da ne mora da laže, pošto je samo opisivao radost njegovih sledbenika. Ovo je tipičan primer kako

je Andrić uspevao da se izvuče iz teških situacija, pošto ne treba ni pričati o tome koliko je prezirao ne samo Hitlera već i drugog velikog evropskog zločinca tog doba.“

Javite se posle moje smrti

Andrić piše i objavljuje, bez većih pauza, do 1960. U tom periodu nastaju, između ostalog, njegove pripovetke „Priča o kmetu Simanu“, „Bife Titanik“, „Znakovi“, „Na sunčanoj strani“, „Aska i vuk“, „Nemirna godina“, „Lica“ i roman „Prokleta avlija“.

Predrag Palavestra, u knjizi „Nekropolje“ svedoči da je Andrićeva priroda bila zatvorena, ćutljiva i nepoverljiva i da je, prilikom susreta sa njim, nobelovac uvek bio uljudan i uzdržano ljubazan. Njegov stav u javnosti opisuje kao „zakopčan, hladan i sumnjičav“, a otkriva i da veliki pisac nije bio oslobođen književne taštine, što se smatra „prirodnim i ljudski razumljivim“.

Palavestra je u „Književnim novinama“, 1960, objavio uzdržan prikaz Andrićeve zbirke pripovedaka „Lica“, pun neprijatnih zamerki, a slično je ovo delo kritikovano u „Borbi“. Iako nije bilo javne reakcije, u piščevoj glavi nastala je velika drama, koja je otkrivena tek posle njegove smrti. Onako kako je i projektovao.

Vera Stojić, njegova dugogodišnja saradnica, koja mu je prekucavala rukopise ili joj ih je diktirao i vodila mu korespondenciju sa domaćim i stranim izdavačima, ispričala je da je, posle ove dve kritike, Andrić odlučio da za života više ne štampa nijednu novu knjigu. Tako su „Omer-paša Latas“, „Kuća na osami“ i „Znakovi pored puta“ štampani tek posle njegove smrti.

Nobelovu nagradu za književnost dobio je 1961, „za epsku

snagu kojom je oblikovao teme i prikazao sudbine ljudi tokom istorije svoje zemlje". Besedom „O priči i pričanju“ se, 10. decembra 1961. godine, zahvalio na priznanju.

I pored nesuglasica koje su imali, Andrić je zamolio Palavestru da mu pomogne na konferenciji za štampu povodom Nobelove nagrade. Plašio se da bi strani novinari mogli da ga pitaju nešto o Milovanu Đilasu, koji je tada bio na robiji kao politički zatvorenik, pa je smislio da Predrag Palavestra, ako do toga dođe, u isto vreme postavi neko drugo pitanje na koje će on odgovoriti, zanemarujući ono neprijatno. Ipak, nije bilo pitanja o Đilasu, ali je, posle, nobelovac postao pristupačniji i srdačniji prema Palavestri. Znao je da ceni uslugu, koja mu realno i nije trebala.

Andrić je bio dete hrvatskih roditelja iz Bosne, koje je podigla katolička hraniteljska porodica. On je smestio većinu svojih najvećih dela u otomansku Bosnu i uvek je govorio da mu je Bosna emotivna domovina. Ali proveo je veći deo svog života u Beogradu i smatrao je sebe srpskim predstavnikom jugoslovenske književnosti.

U njegovoj biblioteci, koja je sačuvana u njegovom bivšem stanu na Andrićevom vencu, nalaze se knjige na španском, nemačkom i italijanskom, francuske pored ruskih, srpske uz hrvatske i bosanske. Govorio je šest jezika i poznao književnost napisanu na tim jezicima.

Maska lojalnosti koju je veliki pisac nosio bila je „pokušaj da se održi ravnoteža duha nad ambisom istorijskog bezumlja – čutao je o malome i prolaznom, da bi mogao kazivati veliko i trajno“, smatra Palavestra, i konstatuje: „Zaštićen maskom, slavuj je pevao ono što je hteo i kako je hteo, mudro kazujući skrivene istine koje će se tek posle nadugo i nadaleko proveravati, slušati i pamtiti.“

Komunisti ga nisu uznemiravali, ali mu nisu davali ni po vlastice. U Beogradu je godinama stanovao u iznajmljenoj

sobi kod prijatelja, a u Sarajevu, dok je bio narodni poslanik u Saveznoj skupštini, u skromnom stanu koji je delio. Živeo je gotovo isposnički, a svoj prvi stan je dobio tek kada se oženio Milicom Babić. Tada je imao 67 godina.

Ono što se smatralo naklonošću režima on je uredno plaćao, svojevolumno – prvo lojanošću, a potom i velikim novčanim priložima. Polovinu iznosa Nobelove nagrade poklonio je bibliotekama u BiH.

Tito, koji je bio naklonjeniji Miroslavu Krleži, primio ga je posle Nobelove nagrade samo u kratku protokolarnu posetu i to na insistiranje Dobrice Ćosića.

Andrić je i to uzvratilo, predloživši ga Nobelovom komitetu za Nagradu za mir.

„Bio je radije javni spomenik nego državni pisac“, beleži Palavestra.

Milica, žena koje ima

O Andrićevom ljubavnom životu zna se veoma malo. Postoje neka svedočenja o mladalačkim avanturama dok je bio student u Krakovu, u Poljskoj.

Međutim, jedna ljubavna priča dokumentovana je u Arhivu Jugoslavije. Tamo su sačuvani spisi masonske lože „Dositaj Obradović“, čiji je Andrić bio član. Tu se kaže da je imao aferu sa ženom svog kuma, hrvatskog pesnika Gustava Krkleca.

Andrića, koji tada ima 40 godina, kum je zamolio da mu pripazi na porodicu i da se njegovoj ženi Persidi nađe pri ruci dok je on na putu... Kad se vratio, na pitanje da li ih je Andrić obilazio, Persida je mužu odgovorila da nije. Deca su mu, međutim, rekla da je „kum stalno dolazio“. Besan i povređen, Gustav Krklec je odjurio kod Andrića i zatražio objašnjenje.

Budući nobelovac nije se mnogo branio – priznao je kumu vezu s njegovom ženom rekavši: „Znaš, to je ovako bilo. Romanjala je neka kišica... Pa, tako, onda se i to desilo.“

Krklec i Andrić su tada bili članovi Saveza slobodnih zidara, dakle braća, a obljava je nedozvoljena po masonskim kodeksima jer se masoni prema ženama i kćerkama masona odnose kao prema sestrama. O Krklecu i Andriću raspravljalo je svih šest beogradskih loža koje su bile u sastavu Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca „Jugoslavija“, tog petog novembra 1926. Bio je to ritualni rad na trećem stepenu, na kome učestvuju samo majstori.

U arhitektonskoj tabeli, to jest zapisniku koji se čuva u Arhivu Jugoslavije, Fond 100 masonske lože, piše: „Brat Grga Bogić saopštava da se Brat Ivo Andrić ogrešio o Brata Gustava Krkleca time što je stupio u nedozvoljene odnose s njegovom ženom. Brat Ivo Andrić je preda mnom priznao svoju krivicu i izjavio da se kaje i da žali što se za jedan čas zaboravio“, veli Brat Bogić. Dalje iznosi da ovo nije prvi prestup Brata Andrića i da je Brat Krklec nesrećan u braku, jer je uzeo ženu koja je posrnula i hteo da je spase, ali bez uspeha. Napominje da su olakšavajuće okolnosti za Brata Andrića mladost, temperament i što je umetnik. Moli braću da o ovome slučaju kažu svoje mišljenje i donesu odluku.

Dokumentacija Velike lože, po svedočenju akademika Viktora Novaka, nije u celini sačuvana, jer je jedan deo sklonjen u London, a drugi je ostao u zemlji, u privatnim arhivama. U masonskim krugovima se tvrdilo da je Andrić izbačen zbog preljube, a Krklec zato što nije ispunjavao bračne obaveze.

Bilo je i onih koji su tvrdili da zapravo Persida nije bila u središtu afere, već da su Ivo Andrić i Gustav Krklec bili ljubavnici. I da je to vešto zabašureno. Zauvek će to ostati misterija i polje za maštanje.

Krklec se od Perside odmah razveo, a sa Ivom Andrićem je kasnije izgadio odnose. Zajedno su nastupali na mnogim književnim večerima i obilazili škole širom Jugoslavije.

Andrić se oženio sa 67. godina Milicom Babić, udovicom svog prijatelja Nenada Jovanovića, novinara i prevodioca, sekretara Centralnog presbiroa, vladine službe koja se bavila propagandom i prikupljanjem obaveštenja iz inostranih medija. Njih dvojica bili su dugogodišnji prijatelji, a kad je pisac, 1939. godine, postavljen za našeg ambasadora u Berlinu, izdejstvovao je da Jovanović bude postavljen za atašea za štampu u ambasadi. Milica je bila modni dopisnik „Politike“ iz Berlina. Nema pouzdanih podataka o tome kad su Milica i Ivo postali intimni, ali se zna da su njih troje bili nerazdvojni. Sve do smrti svog prijatelja Nenada Jovanovića, Andrić svoja pisma počinje sa: „Dragi prijatelji“ i svako potpisuje nadimkom koji mu je Milica dala pre jednog njegovog polaska na put – Mandarin. Ovakav način ljubavnih igrarija prihvatila je i ona.

Jovanović je, kao rodoljub, 1943. uhapšen i sproveden u logor Dahau, gde je ostao do kraja rata. Preživeo je strahote zatočeništva i vratio se u Srbiju, gde je nastavio da živi s Milicom. Umro je 28. februara 1957. Nepune dve godine kasnije, 26. decembra 1958, Milica se udala za Andrića. Venčali su se u opštini Stari grad, a kumovi su im bili braćni par Aleksandar i Julijana – Lula Vučo.

Milica je rođena u Bosanskom Šamcu, u trgovačkoj porodici, i bila je 17 godina mlađa od Andrića. Slikala je tkanine, kostime, šila je, bila je kostimograf, a Ivo je zvao „pozorišna slikarka“. Njihovi prijatelji tvrde da je po blagosti, toplini, ljubavi, senzibilitetu upravo ona bila inspiracija za novelu „Jelena, žena koje nema“.

Jara Ribnikar, posle jednog susreta sa bračnim parom Andrić, piše:

„Pitala sam ga: ‘Jel to žena koje nema?’ Klimnuo je glavom potvrdno. Kako je prijatno bilo kod njih. Da čovek zaboravi s kim sedi. Svi smo bili obični ljudi. To je bila njegova čarolija...”

S Milicom je napravio kuću u Herceg Novom, u kojoj su provodili mnogo vremena, najviše zbog klime koja je pogodovala njenom artritisu. U toj kući primali su i brojne goste, a Ivo je dosta radio.

„Ispitivali Novljani moju kućnu pomoćnicu, mladu seljanku iz Konavljja, šta ja u kući radim. A ona im, čudeći se pričala: ‘Uči, uči i samo uči! Po čitav bogovetni dan samo uči’”, pričao je Andrić društvu.

Milica je preminula iznenada, baš u Herceg Novom, 24. marta 1968. godine, od srčanog udara. Njena smrt je bila i njegova.

„Ovih deset godina s Milicom, to su jedine srećne godine u mom životu”, rekao je u jednoj od retkih ispovesti Aleksandru Vuču, a Rodoljub Čolaković zapisao je i ovo: „Naročito se sećam jednog razgovora posle Miličine smrti. Tada mi je Ivo prvi put, škrto, kazao nešto o svojim osećanjima. *Ni mois sans toi, ni toi sans moi* (Ni mene bez tebe, ni tebe bez mene) – rekao mi je u toj kratkoj ispovesti, jedinoj koju sam od njega čuo.”

Dve cigare i turska kafa

U Beogradu je u časovima odmora voleo da ide na koncerte klasične muzike ili u pozorište, najčešće u Jugoslovensko dramsko pozorište, u čijem je Upravnom odboru bio godinama. Izbegavao je premijere, uglavnom je dolazio na generalne probe ili neku od repriza, pa je i „Prokletu avliju”, u režiji Mate Miloševića i dramatizaciji Jovana Ćirilova, gledao tek na trećem izvođenju.

Nije voleo intervjue, smatrao je da je „organski nesposoban za takva istupanja“.

U jednom momentu Meša Selimović je udesio da „Sutjeska-film“ ekranizuje tri Andrićeve pripovetke i tim povodom mu piše: „... Molim vas da mi odgovorite da li se slažete s ovom mojom idejom ili Vam je već dosta neuspelih pokušaja sa filmom? Ja bih Vam, razume se, pokazao gotove scenarije. Ukoliko ne pristajete, razumeću bez mnogo objašnjenja, iako dobro pamtim Vaše reči, povodom dramatizacija, ekranizacija i drugih papazjanizacija Vaših dela: ‘Što sam umeo, ja sam napisao, i to u knjigama; sada neka drugi po tome prave ono što umeju.’

Ako još tako mislite (a možda ste izmenili mišljenje: čovek nije spomenik, što bi rekli Beograđani) budite dobri pa utrošite malo vremena, sa tri reči javite mi za Vaš pristanak (ili nepristanak), a preduzeće moli da istovremeno kažete svoje uslove (otkup dela, uvid u scenario, uvid u film, reditelji i sl.) Izvinjavam se što Vas deranžiram, ali ovo nisam mogao izbeći...”

Andrić odgovara vrlo brzo, uz žaljenje što ne može ništa pozitivno da saopšti: „...Stvar stoji ovako. Ja sam u poslednje vreme odbio tri ponude naših scenarista i naših filmskih preduzeća iz prostog razloga što nemam snage ni vremena da se, pored ostalog rada, bavim još i filmskim problemima. Jer, ma kako da se stvar udesi, ja znam da ne bih mogao ostati potpuno po strani od takvog pothvata, a nisam u mogućnosti ni psihički ni fizički da, pored obaveza i poslova koje još moram da vučem, uzimam na sebe nove obaveze, i to sa područja koje mi je tako nepoznato i daleko.

Neka zasad ostane ovako, a ja znam dobro da ćete me Vi pravilno i potpuno razumeti. Kad se prvi put vidimo, razgovaraćemo potanje o svemu...”

Živeo je unutar sebe i mučio ga je svaki kontakt sa spoljnim svetom koji nije u njegovoj režiji.

„Kad sam prisiljen da kažem nešto o svom književnom ‘daru’ i pozivu, o svom ličnom razvitku i o ciljevima i radovima svog života, ja govorim kao slepac o bojama i oblicima“, zapisao je u jednoj od svojih beležnica.

Opisivali su ga kao izuzetno vrednog, ali on sebe nije tako doživljavao.

„Često čujem da naši ljudi govore o meni kao dobrom i savesnom radniku. Ja međutim najbolje znam kakav sam radnik i koliko sam vremena u životu protraćio uludo... I dan-danas ja radim ćudljivo i neredovno.“

Nobelovac se svojski trudio da sačuva svoju privatnost. I donekle je uspeo. Nije voleo da se ulazi na njegov privatni posed. Bio je izričit da pisca treba tražiti samo u njegovom delu i da se tek posle čovekove smrti može ulaziti u svet njegovih privatnih tajni.

Čuveni putopisac i karikaturista Zuko Džumhur Andrića je upamtio još u detinjstvu, Ivo je dolazio u kuću njegovog oca, Abduselama, imama beogradske i jugoslovenske vojske, na Dorćolu. Tu su se okupljali članovi „Mlade Bosne“ i masonske lože „Preporodaj“. To prijateljstvo je trajalo ceo život.

Andrić je rado čitao Džumhurove putopise u „Politici“, pa je kasnije pristao da napiše predgovor za njegovu knjigu „Nekrolog jednoj čaršiji“, jedini koji je ikada napisao. Zuko je bio i konferansije u Udruženju književnika kada je Andrić dobio Nobelovu nagradu, 1961. godine. Takođe je po Andrićevoj želji nacrtao portret za knjigu „Na kamenu u Počitelju“, a posle je pisac testamentarno tražio da se ovaj crtež objavljuje u njegovim knjigama umesto fotografije ili slike. Andrić nije voleo da ga portretišu uljem na platnu i da „sebe gleda iz bogatog zlatnog rama“. Smatrao je da je crtež „mnogo bolji i upotrebljiviji jer odlazi u knjige i štampu“. Džumhur

ga je nekoliko puta crtao u njegovom stanu u Prizrenskoj, ali Andrić nije uvek bio zadovoljan radom.

Bilo je i izuzetaka.

„Jednog sunčanog popodneva, na kamenu u Počitelju, naše zajedno provedene sedamdeset četvrte, Andrić je ugledao svoj lik na mom crtaćem papiru. Neobično mu se dopao. Dugo je gledao u tanke izvučene linije, kao da se ogledao u bistrom planinskom jezeru. Andrić je zapalio cigaru, drugu tog dana, i pozvao me na tursku kafu.“

Džumhur je zabeležio i da mu je Andrić više puta govorio da je zažalio što nije pisao pod pseudonimom. „Bio bih slobodniji i bio bih, možda, i bolji pisac. To prokletu lično ime i prezime u mnogim stvarima me je obavezivalo i ograničavalo.“ Prilikom poslednjeg njihovog susreta, za ručkom, uz čašu lozovače, nobelovac je govorio o nemačkom piscu Traveni, čiji su identitet i biografija ostali nepoznati, tvrdeći da je to sudbina na kojoj piscu iskreno zavidi.

Kćerka Zuke Džumhura, Donizada, pričala mi je kako je kao devojčica nedeljom sa ocem išla kod Andrića, koji je, pored Pjera Križanića, bio kum na venčanju njenih roditelja.

„Andrić je stanovao na današnjem Andrićevom vencu u zajedničkom stanu, u kom su kuhinja i kupatilo bili spojeni. I baba i mama su mi uvek pred polazak govorile: ‘Budi dobra, čika Ivo ne voli decu’. Mislila sam da se i moj otac plaši čika Ive, ali sam posle saznala da ga on, u stvari, poštuje. Njih dvojica su uvek razgovarali nešto značajno, a čika Ivo mi se nikada nije obraćao. Pravio se kao da nisam tu. Ponekad se ljutio i vikao na tatu, dok bih ja pomagala Milici da opere sudove. U našoj kući se pričalo da je ona veliki kostimograf, a meni je bilo čudno kako takva umetnica, a uvek u crnini. U njihovoj kući je bilo tmurno. On mi je delovao zabrinuto, kao čovek koji nije zadovoljan. Nisam volela da idem tamo, ali je baba insistirala, pa

mi je palo na pamet da me šalju kako čika Ivo ne bi grdio mog tatu. Nije bilo nikakvog posluženja, ali sam često gledala kako čika Ivo, u džemperu i papučama, uvek u istoj fotelji jede jabuku perorezom. Najviše smo se zadržavali sat vremena, a tetka Milica je govorila da smo ih tada samo mi posećivali.

Kod čika Ive smo išli nedeljom, posle ručka. Jednom su dojurili neki ljudi iz 'Politike' da kažu da brzo moramo da idemo tamo jer će novinari stići pre nas. Nastao je metež. Kad smo stigli čika Ivo je imao neki izraz olakšanja, kao da je jedva čekao da se pojavimo. Kuća je blistala, a on je bio svečano obučen. I u našoj kući se slavilo. Tog dana su objavili da je dobio Nobelovu nagradu."

Nobelovci nemaju pravo na želje

Jedne decembarske noći, 1974, imao je moždani udar, od kog se nije oporavio. Kućna pomoćnica zatekla ga je u gluvo doba noći kako bos, u pižami, stoji na balkonu i ponavlja: „To je strašno! Užasno je!“

Ujutro su ga smestili na VMA, a Erih Koš, kog su prvog pozvali, sećao se kako je pisac želeo nešto da kaže, ali više nije mogao.

„On, koji je u 'Mostu na Žepi' zapisao da je u ćutanju sigurnost, u životu je uvek bio malorek, a nije voleo da javno ispoljava svoja osećanja, sad je, u tom gotovo poslednjem, tako reći predsmrtnom trenutku, imao silnu, neodoljivu potrebu da nam nešto kaže. Možda nešto o čemu je ćutao čitavog života, nešto neobično važno, što je trebalo da predstavlja njegovu konačnu, najznačajniju poruku, a čuvao je upravo za oproštajni čas, kad se više ni prema čemu nema obzira, kad nema razloga da išta taji, ni vremena i razloga

za kompromise i društvene obzire, kad ostaje samo da se kaže puna i gola istina, bez ikakvog ulepšavanja.“

Posle četiri meseca bolesti, koje je proveo bez svesti, Andrić je umro, iza ponoći, 13. marta 1975.

U testamentu je izričito tražio da bude kremiran, a pepeo položen pored pepela njegove žene Milice Babić.

Njegova želja nije ispunjena. Rodoljub Čolaković, predsednik odbora za sahranu, odlučio je da počiva na Novom groblju u Beogradu, u Aleji velikana, pored slikara Paje Jovanovića. Osam godina kasnije, i on je sahranjen u grob pored Andrića.

Osim književnog dela, za sobom je ostavio jako malo dokumenata, dnevnika, svedočanstava, rukopisa, što je ostavilo samo mogućnost da pisca, kako je i želeo, traže u njegovom delu.

Svi reflektori bili su upereni u njega, ali on ih je svojim odmerenim pogledom gasio i pravio mrak.